Зборник радова Факултета техничких наука, Нови Сад

УДК: 72.012
ДОИ: https://doi.org/10.24867/36FA07Lukic

Тежиште булевара: прототип медијације друштвено-просторних дисонанци

The Fulcrum of the Boulevard: A Prototype for Mediating Socio-Spatial Dissonances

Ђорђе Лукић, *Факултет техничких наука, Нови Сад*

Студијски програм – АРХИТЕКТУРА

Кратак садржај – *Рад истражује процес развоја Булевара ослобођења као репрезентативног примера урбане трансформације Новог Сада, са фокусом на његов средишњи део, простор настао у контексту друштвено-просторних развојних дисконтинуитета. Кроз анализу просторних и морфолочких логика, поставља се експеримент преобликовања тежишта као полазиште за тумачење Булевара као урбаног предела.*
Кључне речи: *нови Сад, Булевар ослобођења, трансформација, урбани центар, дисконтинуитет, урбана матрица*

Abstract – *This thesis investigates the developmental process of Bulevar Oslobođenja (Liberation Boulevard) as a representative example of Novi Sad's urban transformation, with a focus on its central segment — a space shaped by socio-spatial discontinuities in urban development. Through an analysis of spatial and morphological logics, the thesis proposes an experimental reshaping of the boulevard's focal point as a starting point for interpreting the Boulevard as an urban landscape.*

Keywords: *novi Sad, bulevar Oslobođenja (Liberation Boulevard), transformation, urban center, discontinuity, urban matrix*

НАПОМЕНА: Овај рад проистекао је из мастер рада чији ментор је била др Драгана Константиновић, ред. проф, а коментор др Слободан Јовић

1. УВОД

Друштво неретко бива пасивни сведок развојних процеса града, накнадно освешћујући планерске одлуке чије се последице директно одражавају на свакодневни живот. Премда се таква стања могу привремено ублажити или додатно интензивирати појединачним архитектонским интервенцијама, њихова суштина остаје условљена ширим урбанистичким поставкама. На бројним примерима у Новом Саду могу се уочити последице дуготрајних и свеобухватних планских интервенција, у оквиру којих постојеће градско језгро често постаје простор радикалних трансформација. С тим у вези, овај мастер рад усмерен је ка разумевању једног таквог простора – Булевара ослобођења у Новом Саду, са посебним фокусом на његово *средиште* (раскршће Булевара и Футошке/Јеврејске улице са пропратним блоковима). Рад настоји да преиспита да ли Булевар, са својим богатим али неусаглашеним ансамблом објеката и простора, кроз употпуњавање недовршених фрагмената може добити карактер урбаног предела. Друго питање односи се на могућност спровођења просторног експеримента кроз прототип блока, формиран на основу смерница произашлих из мапирања просторних логика Булевара. У том процесу вештачка интелигенција се користи као помоћни алат за испитивање и контекстуализацију датог фрагмента града, са циљем да се провери да ли се овакав приступ може разумети као могући *modus operandi* за сродне просторе који су прошли кроз сличне развојне, друштвене и просторне процесе. Закључно, рад тежи успостављању логичне везе између постојећих изграђених структура, недовршених просторних целина кроз нови прототип, како би се фрагментисаност средишњег дела Булевара преиспитала и потенцијално објединила у контексту урбаног предела. Полазна хипотеза заснива се на ставу да се друштвено-економске промене директно рефлектују на архитектуру и идентитет простора, производећи просторну фрагментацију и дисконтинуитет урбане структуре. Методологија рада обједињује теоријско истраживање, аналитички приступ, критичко читање простора као и експериментално испитивање просторних модела на одабраном просторном подручју које се посматра као прототип за формирање трансформабилног урбаног тежишта.

2. ОД МОДЕРНИЗАЦИЈЕ ДО СТАГНАЦИЈЕ: НОВИ САД У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА

Разумевање тежишта није могуће без сагледавања ширег историјско-развојног спектра у ком је Нови Сад током друге половине двадесетог века претрпео процес интензивне модернизације и урбане реорганизације. Као битан актер у овим процесима, Булевар се не посматра само као саобраћајни правац, већ као један од најрепрезентативнијег производа друштвених,

економских и просторних трансформација. Његово стварање представља *радикалан рез* у постојећем ткиву, али и покушај успостављања новог урбаног поретка, заснованог на идејама модерног друштва [1].

2.1. Настанак модерног града

Послератна индустријализација, пораст броја становника и формирање нове радничке класе условили су потребу за преуређењем постојеће урбане матрице и стварањем града прилагођеног новим друштвеним и функционалним захтевима [1–3]. У том контексту, Генерални урбанистички план из 1950. године представља један од кључних докумената за разумевање даље трансформације Новог Сада, јер поставља елементарне постулате за предстојећу модернизацију града [4].

2.2. Генеза Булевара 23. октобра

Првобитно назван Булевар 23. октобра, данас Булевар ослобођења, настаје као један од најзначајнијих и најрадикалнијих урбанистичких потеза у процесу стварања модерног Новог Сада. Иако је формиран као снажан инфраструктурни потез, његова улога је знатно шира – просторна, друштвена и симболичка [1]. Булевар је требало да постане носилац нове урбане структуре града засноване на преласку са радијалне на ортогоналну саобраћајну схему [2]. Градио се фазно, с крајева, повезујући нову Железничку станицу на северу са јужним крајем града на Дунаву, где је првобитно планиран нови градски стадион. Реализација стадиона се никада није догодила, док је на јужном крају касније изграђен је Мост слободе, као спона са новопланираним насељем Мишелук.

Слика 1. Булевар 23. окобра у изградњи, фотографисано из авиона из правца Железничке станице (лево) и из правца Дунава (десно)

Изградња булевара подразумевала је продор кроз постојеће градско ткиво, рушење великог броја објеката и радикалну промену дотадашње матрице. Иако је овај потез отворио могућност развоја града ка западу, истовремено је произвео просторне прекиде и нерешене зоне – *средиште* чије су последице видљиве до данас.

2.3. Замор модернизма

Иако је Булевар замишљен као снажна урбанистичка осовина, његово пробијање кроз стару градску матрицу, остављено као завршна фаза реализације, отворило је бројне правне, друштвене, економске и просторне проблеме у периоду када је држава пролазила кроз једну од најсложенијих фаза свог развоја. Последице такве непотпуне реализације модернистичке идеје Булевара посебно се огледају у његовом средишњем делу. Занос ка стварању новог, рационално уређеног града суочио се са постојећим ткивом, имовинским односима и каснијим прекидима у друштвено-политичком систему. Уместо јасно артикулисаног и заокруженог модернистичког концепта, средиште Булевара временом је постало простор фрагментације, стилских неслагања и недовршених урбаних целина. Период транзиције додатно је ослабио првобитну планску логику, уводећи у процес тржишни урбанизам, инвеститорску градњу и нове односе између јавног и приватног интереса. Тако се *замор модернизма* не огледа само у напуштању једног архитектонског израза, већ у ширем губитку јединствене урбанистичке визије. Ипак, управо та недовршеност отвара могућност за нову фазу промишљања Булевара [2,5]. Његово средиште може се посматрати као простор потенцијала, у ком је потребно помирити визије о просторном планирању, и ставити акценат на трансформабилан и адаптибилан модел који се опире маргинализацији нових друштвених односа у будућности.

3. БУЛЕВАР ИЗМЕЂУ ИДЕЈЕ, ПАРАДОКСА И УРБАНОГ ПРЕДЕЛА

3.1. Корелација друштвено-економских промена и еволуције Булевара

Приказани историјски преглед развоја Булевара креира контекст за разумевање његовог средишта, као последице недоследно реализоване модернистичке идеје и каснијих друштвено-економских прекида. С тим у вези, развој Булевара може се разумети као просторни одраз ширих друштвено-економских промена које су обележиле послератни, транзициони и савремени период. Индустријализација, урбанизација и пораст броја становника након Другог светског рата условили су потребу за планским ширењем града, нарочито након што Нови Сад постаје административни центар АПВ. У том контексту, урбанистички планови нису били само технички инструменти развоја, већ и израз тадашњих друштвених вредности заснованих на колективу, јавном интересу и заједничком простору. То се јасно чита у модернистичким блоковима на крајевима Булевара, са слободностојећим објектима, зеленим површинама и отвореним приземљима. Насупрот томе, транзициони период доноси другачију просторну логику: објекте у низу, нелогичну продукцију квадрата, запостављена дворишта и заједничке просторе, што указује на примат приватног интереса над јавним и колективним. Савремени период, иако произилази из транзиционих процеса, издваја се новим друштвеним одликама и потребама, због чега се Булевар може читати као низ фрагмената насталих у различитим друштвеним околностима. Упоредни примери Тиране, Скопља и Подгорице не посматрају се као станице за директно пресликавање модела, већ као могућа просторна подлога за даље испитивање прототипа, о ком ће бити речи у наставку рада. Њихова анализа омогућава да се прототип не разуме као изолован експериментални поступак, већ као алат који се формира у односу на конкретне друштвене, економске и просторне услове. На тај начин студија

случаја постаје увод у испитивање могућности да се кроз просторни експеримент одговори на дисонанце савременог града и успостави модел који посредује између постојећег урбаног ткива, његових прекида и потенцијала будуће трансформације.

3.2. Општеградски центар – папирни конструкт

Израз општеградски центар је почео да се користи од доношења Закона о планирању и изградњи 1995. године, који је први увео обавезу да се израђује „регулациони план". Дефинише се као простор на ком се садржаји могу организовати у полифункционалне просторне целине, што оставља простор за различита тумачења. То пројектанту пружа могућност за креативни акт стварања хибридног објекта, који неће функционисати по до сад устаљеном обрасцу сепарације пословног приземља са стамбеним спратовима, већ по новим принципима комбиновања разноврсних намена на задатој локацији. Овај термин пружа један потпуно нови вид појмања центра града и шта он треба да представља за савремено друштво. Иако је у плановима схваћен као ставка *pro forme,* његово тумачење може бити врло инспиративно и свеобухватно. Доводи се у питање да ли је он нужно саставни део једног урбаног предела, или његово егзистирање није условљено специфичношћу окружења. У случају Новог Сада овај појам корелира са системом друштрвених промена, потенцијала за формирање урбаног предела и парадоксалошћу функционисања Булевара као система.

3.3. Недовршеност Булевара – прилика за формирање урбаног предела

Када се посматра у просторном контексту, појам предео, односно крајолик или пејзаж, подразумева одређени просторни обухват препознатљив по свом карактеру, типу и морфологији. Додавањем одреднице урбани (изведен из латинског *urbanus*, означава оно што је везано за град), тежиште се помера са природних, рељефних и биолошких карактеристика ка просторним, архитектонским и урбанистичким односима. У том смислу, урбани предео може се разумети као просторни фрагмент изграђеног места, чији идентитет произилази из специфичних морфолошких, друштвених, културних и историјских логика. Он није само физички део града, већ сложен склоп у коме се преплићу изграђене структуре, кретања, функције, друштвене праксе и временски слојеви. У контексту Новог Сада, на примеру Булевара ослобођења, потенцијал формирања урбаног предела може се читати кроз првобитну амбицију његових стваралаца. Булевар није био замишљен искључиво као саобраћајница, већ као простор артикулисан објектима и јавним просторима, способан да овај фрагмент града представи као препознатљиву целину. Међутим, дисконтинуитети у градњи, дуг период реализације, смене друштвених околности и промене државних система довели су до постепеног слабљења те амбиције. Уместо јасно заокруженог урбаног предела, Булевар је временом постао простор различитих типологија и просторних фрагмената, често без довољно снажне међусобне артикулације. Ипак, у његовом изграђеном ткиву и даље је могуће препознати обрасце који указују на потенцијал формирања урбаног предела. Уколико се његова недовршеност не тумачи искључиво као недостатак, већ као потенцијал, отвара се основ за уочавање, издвајање и активирање постојећих образаца, кроз које Булевар може постати носилац нове урбане целовитости.

3.4. Систем узајамно функционалних парадокса

Систем узајамно функционалних парадокса у овом раду тумачи се као просторни модел преузет из ширег друштвено-политичког дискурса, чија је логика примењива и на архитектуру и урбанизам. Кулминација испрекиданог развоја Булевара јавља се у његовом средишту, где се формира конгломерат архитектонског стила, историје и функције. Разумева се као просторно-друштвена околност наспрам постављених парадокоса који функционишу у каузалној вези и стварају просторни *glitch,* који се може претворити у нову вредност, у нову политику [6]. Његова противречност огледа се у томе што управо дисконтинуитет, као основни узрок просторне неусаглашености, истовремено производи потенцијал за ново читање, повезивање и трансформацију булевара. Овај феномен користи се као полазиште за реинтерпретацију и реактуелизацију простора кроз интегративни урбанистичко-архитектонски прототип који почива на трансформабилности.

4. ПРОТОТИП У ФУНКЦИЈИ ПРОСТОРНОГ ЕКСПЕРИМЕНТА

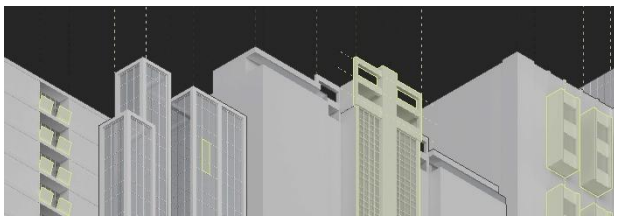
4.1. Просторне и геометријске стратегије булевара

Из мапе просторних логика Булевара ослобођења, која је послужила као средство уочавања, бележења, раумевања и преиспитивања логика и токова формирања булеварског простора, произашло је издвајање просторних и геометријских стратегија као кључних аналитичких алата за разумевање његовог урбанистичко-архитектонског дискурса.

Слика 2. Приказ дела каталога просторних стратегија

Просторне стратегије — градација, пропуштање, наглашавање, отварање, јукстапозиција, растојање, сустицање, повлачење и ротирање — препознате су као поступци који обликују односе између објеката, блокова, празнина и јавних простора. Са друге стране, геометријске стратегије односе се на обликовне и фасадне поступке појединачних објеката. Заједно, оне формирају систем контекстуалних смерница за даље испитивање прототипског блока и могућу реинтерпретацију средишта Булевара као урбаног предела.

Слика 3. Приказ дела каталога геометријских стратегија

4.2. Просторни експеримент

Просторни експеримент произлази из хронолошког читања генезе Булевара, анализе његових развојних прекида и претходно издвојених просторних логика. Применом научених стратегија, на блоковима 1 и 2 (просторни овкир за вршење експеримента, блокови са источне стране Булевара ослобођења, један северно, а други јужно од Јеврејске улице) испитује се могућност формирања трансформабилне просторне конслалације која не уводи нови прекид у булеварски дискурс, већ настоји да повеже његове постојеће фрагменте, типологије и јавне потенцијале. Прототипски карактер пројекта заснива се на систему пројектантских постулата: умрежавању јавних садржаја, програмској флексибилности, формалној упечатљивости, очувању идентитетске адхезије и успостављању прага између унутрашњег и спољашњег простора. У том смислу, појмови трансформације, флуидности, дисконтинуитета и медијације постају основ за промишљање архитектуре која може одговорити потребама прошлог, садашњег и будућег друштва. Све ове информације, уз сет претходно поменутих просторних и геометријских стратегија, постају улазни параметри за рад вештачке интелигенције, чиме се покушава формирати и контекстуализовати одабрани блок. Као резултат не добија се решење, већ низ резултата који су подложни даљем испитивању.

Слика 4. Део резултата просторног експеримента

5. ЗАКЉУЧАК

Овај мастер рад полази од претпоставке да град није само физички збир изграђених структура, већ сложен урбани систем у ком се преплићу друштвени, економски, политички, историјски и стилски процеси. У том контексту, Булевар ослобођења, а посебно његово средиште, сагледава се као простор у ком су развојни дисконтинуитети, планске визије и промене друштвених вредности оставиле јасне трагове у урбаној структури. Рад доприноси расправи о недовршеним урбанистичким целинама, афирмише појам урбаног предела као оквира за њихово читање и преиспитује улогу општеградског центра као активног јавног градског тежишта. Кроз анализу Булевара препознате су просторне и геометријске логике које постају основ за формирање прототипа, али и за могућу примену сличног приступа на друге просторе обележене фрагментацијом и друштвено-просторном дисонанцом. Одговор на питање да ли се Булевар може читати као урбани предео није једнозначан. Он не представља класичан пример целовитог урбаног предела, али се, кроз своју слојевитост, прекиде и потенцијале, може разумети као његов специфичан тип. Просторни експеримент и употреба вештачке интелигенције у том процесу не нуде коначно решење, већ су алат за контекстуализацију, медијацију и даље промишљање средишта Булевара.

6. ЛИТЕРАТУРА

[1] Д. Константиновић, М. Зековић, (ур.) *„Нови Сад – модерни град“*, Нови Сад, Факултет техничких наука у Новом Саду и БАЗА – Платформа за просторне праксе, 2023.

[2] А. Станојловић, *„Закаснели Haussmann у војвођанским градовима“*, ДаНС – записи из архитектуре, урбанизма и дизајна, бр. 50, стр. 18–20, Нови Сад, Друштво архитеката Новог Сада, 2005.

[3] С. Јовић, *„Функције простора модернизма у трансформацији савременог града“*, докторска дисертација, Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, 2023.

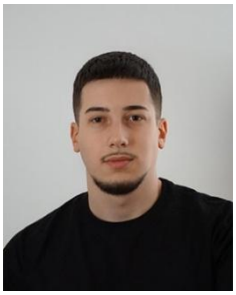
[4] А. Беде, *„Генерални план Новог Сада 1950.“*, ДаНС – часопис за архитектуру и урбанизам, бр. 85–86, стр. 26, Нови Сад, Друштво архитеката Новог Сада, 2019.

[5] Љ. Пушић, „*Урбанистички развој градова у Војводини“*, Нови Сад, Матица српска, Одељење за друштвене науке, 1987.

[6] С. Јовић, *„Систем узајамно функционалних парадокса“*, објава на Инстаграм профилу DeltaLab Rijeka, 23. 09. 2024. Доступно на: https://www.instagram.com/p/DAQMKX1svI6/?hl=sr, приступљено: 05. 05. 2026.

[7] Г. Кален, *„Градски пејзаж”*, Београд, Грађевинска књига а.д., 2007.

Кратка биографија:

Ђорђе Лукић, рођен у Приједору 2000. год. Завршио је основне академске студије на Департману за архитектуру и урбанизам Факултета техничких наука у Новом Саду 2023. године. Од 2024. године запослен је као пројектант.
Контакт: dorde147@gmail.com